

6. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ ÇEVRE EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Melissa ÖZDEMİR**, Nazlı GÖKÇE***

ÖZET

20. yüzyıl itibariyle meydana gelen; endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, hızlı nüfus artışı, kontrolsüz ekonomik büyüme ve tüketim doğal kaynakların tahrip edilmesine ve çevre sorunların artmasına neden olmuştur. Yaşanan çevresel sorunların yeryüzünde yaşamı tehdit edecek boyuta ulaşması, çevreye karşı duyarlı ve çevre bilincine sahip bireylerin yetişmesini zorunlu kılmıştır. Bu amaç doğrultusunda bireylerin bilgi, bilinç, tutum ve davranışlarını olumlu yönde değiştirmeyi amaçlayan çevre eğitimi yaklaşımı gündeme gelmiştir. Türkiye’de çevre eğitimi uygulamaları eğitimin farklı kademelerindeki öğretim programları ve derslerde yer almaktadır. Bu derslerden biri de Sosyal Bilgiler dersi. Sosyal Bilgiler dersi; multidisipliner yapısı, amacı ve kapsamı bakımından ilköğretim düzeyinde çevre eğitimi ile ilgili bilgi, beceri, değer, tutum ve davranışların kazanılmasında önemli bir misyona sahiptir. Sosyal Bilgiler dersinde çevre eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılan materyallerin başında ders kitapları gelmektedir. Bu kapsamda; Sosyal Bilgiler eğitiminde temel materyal olarak kullanılan ders kitaplarının çevre eğitimi açısından incelenmesi önemli görülmektedir. Bu araştırmanın amacı Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çevre eğitiminin yerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere hazırlanmış, Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarına ait 6. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırmada; nitel araştırma yöntemi ve doküman analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda incelenen Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çevre eğitimi ile ilgili metin, görsel ve etkinliklerin yüzeysel olarak ele alındığı, mevcut içeriklerin çoğunlukla bilgi boyutunda olduğu ve eylem odaklı çevre eğitimine yönelik içerik ve etkinliklerin ihmal edildiği görülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak incelenen ders kitaplarında çevre eğitiminin geliştirilmesine yönelik olarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: sosyal bilgiler, ders kitabı, çevre eğitimi

ANALYSIS OF THE 6. GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOK IN TERMS OF ENVIRONMENT EDUCATION

ABSTRACT

The industrial and technological advancements, rapid population growth, uncontrolled economic growth and increased consumption culture of 20. Century have destroyed the natural resources and increased environmental problems. The fact that the environmental problems reached to a level of life-threatening on the earth have made it necessary to raise individuals being sensitive to the environment and having the awareness. Accordingly, environmental education approach aiming at changing the environmental knowledge, awareness, ethics, attitudes and behaviors of the individuals in a positive manner has come on the agenda. Environmental Education programs have been applied in different stages and courses of Education in Turkey. One of these courses is Social Studies. Social studies course has a significant mission with its multidisciplinary structure, purpose and scope in terms of acquiring the knowledge, skills and values regarding environmental education at primary education. Textbooks are the main materials to be used in order to achieve the objectives of environmental education. In this context; it is considered significant to examine the textbooks used as the main material in social studies education in terms of environmental education. The aim of the study is to determine the place of environmental education in Social Studies textbooks. The study group is composed of 6. Grade social studies materials prepared by MoNE (Ministry of National Education) for the course of 2018-2019 academic year. Qualitative methods and document analysis has been used. In the Social Studies textbook examined within the scope of the research, it has been noted that the text, images and activities related to environmental education are mainly seen in People, Places and Environments and in the units of Production,

* Bu çalışma 25-27 Nisan 2019 tarihleri arasında İstanbul’da yapılan 2. Uluslararası Alan Eğitiminde Materyal Sempozyumu (İFEMS)’nda sözlü bildiri olarak kabul edilen aynı başlıklı çalışmanın genişletilmiş halidir

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, melissaozdemir@gmail.com (ORCID:0000-0002-3616-7238)

***Prof. Dr, Anadolu Üniversitesi, nazliu@anadolu.edu.tr

Distribution and Consumption. In addition, the existing content is mostly as information and the content and activities related to the action-oriented environmental education are ignored. Some recommendations have been made regarding the improvement of environmental education in the textbooks analyzed according to the results of the study.

Keywords: Social studies, environment education, course books

Giriş

20. yüzyıl itibariyle ekonomik kalkınmanın hızlandırılması doğal kaynaklar üzerindeki baskıların artmasına sebep olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde artan kalkınma girişimleri ülkelerin refah seviyesinin artmasını sağlarken; küresel boyutta tehdit oluşturabilecek çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir (Kaypak, 2011). 1970’li yılların başından bu yana yerel etkilerinin olduğu varsayılan çevresel sorunların sebep olduğu zararların küresel boyuta taşınması çevre sorunlarının uluslararası alanda tartışılmasını zorunlu kılmıştır (Tıraş, 2012; Yıkılmaz, 2011). Çevre sorunlarının çok boyutlu yapısı, sorunların çözümünde ulusların iş birliğini gerekli hale getirmiş ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakabilmek için gerekli önlemlerin alınması tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilmeye başlanmıştır (Sezer, 2007).

Çevresel sorunların neden olduğu tahribatın önlenmesi amacıyla ilk uluslararası adım Birleşmiş Milletler tarafından atılmıştır. 1972 yılında Stockholm’da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı; uluslararası alanda yaşanan çevre sorunlarına dikkat çekmiştir. Konferans sonucunda çevre hakları yeniden tanımlanmış ve çevre eğitime yönelik çalışmalar hız kazanmıştır (Çoban ve Temir, 2018). Çevresel bozulmaların önlenmesine yönelik olarak yapılan uluslararası çalışmalar; yasal düzenlemelerin tek başına yeterli olmayacağı sonucunu ortaya çıkarmış ve çevre sorunlarının çözümünde eğitimin önemini ortaya koymuştur. Bu kapsamda 1977 yılında düzenlenen Hükümetler Arası Çevre Eğitim Konferansı’nın sonucu olarak yayınlanan Tiflis Bildirisi ile çevre eğitiminin amacı, kapsamı ve çevre eğitime yönelik pedagojik ilkeler belirlenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2015). Belirlenen ilkeler doğrultusunda Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Çevre Eğitim Birimi tarafından Çevre Eğitimi programı yayınlanmıştır (UNESCO, 1987). 1992 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı ile eğitim sistemleri, sürdürülebilir çevre kavramını kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiş, çevre eğitiminin boyutları genişletilmiştir (UNESCO, 1994).

Yapılan çalışmalar sonucu “*İnsanı, yaşadığı ortamın farkında olan, daha çok sorumluluk duyan, daha bilgili, daha deneyimli, daha becerikli ve daha katılımcı bir duruma taşınması*” amacını taşıyan (Güler, 2007; Ozaner, 2004) çevre eğitim programlarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Mevcut ilkeler doğrultusunda çevre eğitim programları; bilinç, bilgi, tutum, beceri ve katılım olmak üzere 5 genel amaç üzerine inşa edilmiştir (Hungerford ve Wolk, 1990).

Çevre bilincinin kazandırılması ve çevre eğitime yönelik çalışmaların hız kazanması süreci Türkiye’de de yankı bulmuş ve çevre kavramı 1982 Anayasası’nda yer almıştır. 1982 Anayasası’nın 56. Maddesinde “*Herkes, sağlıklı, dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların görevidir*” ifadesi yer almakta ve çevre koruma, anayasal bir esasa bağlanmaktadır. Bu ilkedен yola çıkarak ülkemizde çevre koruma düşüncesinin yaygınlaştırılması adına çevre eğitiminin verilmesi için 14.10.1999 tarihinde Çevre Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında “Çevre Eğitimi konularında yapılacak çalışmalara ilişkin işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu kapsamda ülke genelinde tüm öğretmen ve öğrenciler çevre konusunda bilgilendirilmeleri amacıyla çevre eğitiminin tüm öğretim programlarında yer alması gerektiği vurgulanmıştır (Erdoğan, 2016).

Toplumda sürdürülebilir bir yaşamın sağlanması, ekolojik dengenin korunması, çevrenin korunmasına yönelik bilgi, beceri tutum ve değerlerin kazandırılmasında eğitimin önemi büyüktür. Bireylerin ekolojik denge içindeki rollerini kavramaları, buldukları çevreyle uyum içinde yaşayabileceklerine inanmaları ve bunun için etkin ve sorumlu bir katılım için gösterebilmeleri için nitelikli bir çevre eğitimi uygulanmalıdır (Erol ve Gezer, 2006). Günümüzde uygulanan öğretim programları incelendiğinde çevre eğitimine yönelik bağımsız bir dersin olmadığı, buna yönelik konu ve içeriklerin farklı derslerin öğretim programlarında yer aldığı görülmektedir (Akçay, 2006). Öğretim programlarında yapılan son değişiklikler göz önüne alındığında; çevre eğitimine yönelik konular ağırlıklı olarak fen bilimleri, hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer almaktadır (Öztürk ve Zaimoğlu Öztürk, 2016).

Sosyal bilgiler dersi; multidisipliner yapısı, amacı ve kapsamı bakımından ilköğretim düzeyinde çevre eğitimi ile ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazanılmasında önemli bir misyona sahiptir. 2018 yılında revize edilen sosyal bilgiler dersi öğretim programının amaçları incelendiğinde çevre eğitimine yönelik olarak *“Yaşadığı çevrenin genel özelliklerini tanıma, insan ve çevre etkileşimini açıklama ve mekânı algılama becerilerini geliştirme ile doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışma ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olma”* ifadeleri yer almaktadır (MEB, 2018: 8). Sosyal bilgiler dersine yönelik kazanımlar incelendiğinde ise farklı sınıf düzeylerindeki 98 kazanımdan 23 tanesinin çevre eğitimi ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. İnsan ve çevre etkileşiminin geniş bir perspektifte ele alındığı sosyal bilgiler dersinde bütün sınıf düzeylerinde öğrencilere; *“araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı ve mekânı algılama”* becerilerinin kazandırılması hedeflenmiştir (MEB, 2018: 11).

Sosyal bilgiler dersinde çevre eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmek için öğretim programında yer alan kazanım, beceri ve değerlerin öğrenciye aktarılmasında ve okullarda çevre eğitiminin verilmesinde etkin olarak kullanılabilecek öğretim materyallerinin başında sosyal bilgiler ders kitapları gelmektedir. Bu bakımdan sosyal bilgiler ders kitaplarının çevre eğitimine yönelik içerik ve etkinliklerle zenginleştirilmesi çevre eğitiminin etkililiğinin artırılmasında önem arz etmektedir.

Çevre eğitimi ile ilgili alanyazın incelendiğinde özellikle ilköğretim düzeyinde çevre eğitimi ile ilgili çalışmaların son 10 yılda artış gösterdiği görülmüştür. Çevre eğitimine yönelik araştırma eğilimleri incelendiğinde çevreye karşı tutum ve akademik başarı düzeyi belirleme (Aşlıoğlu, 2004; Gökçe vd, 2007), çevreye yönelik konularda öğretmen adayları ve öğrencilerin görüşünü alma (Ertürk, 2017; Özgesevgeç ve Artun, 2014; Yaşaroğlu, 2012; Yılmaz ve Samsunlu, 2017), çeşitli yöntem ve stratejilerin çevreye karşı tutuma olan etkisi (Gökçe, 2009; Şallı 2011; Tanrıverdi, 2012) ve öğretim programlarının çevre eğitimi açısından incelenmesine yönelik çalışmaların (Akınoğlu ve Sarı 2009; Gülay ve Ekici 2010; Kodan ve Bozdemir 2014; Tanrıverdi 2009; Yılmaz, 2016) yoğunlukta olduğu buna karşı çevre eğitimi yaklaşımının ders kitaplarındaki yansımalarını inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür (Çoban ve Temir 2018; Laçın Şimşek, 2010). Bu duruma ek olarak 2018 yılında sosyal bilgiler ders kitaplarının yenilenmesi, sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre eğitimine yer verilme durumunun incelenmesi ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan öğrenme alanları, içerik ve etkinlikler çevre eğitimi açısından incelenmiş ve sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre eğitimine yer verilme durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Amaç

Sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre eğitimine yer verilme durumunun ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bu çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- 6 sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitimine yönelik konuların öğrenme alanları/ünitelere göre dağılımı nasıldır?

- 6 sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitime yönelik hangi içerik ve etkinliklere yer verilmiştir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre eğitiminin yerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Doküman incelemesi araştırılan olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesi olduğundan bu araştırmada doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesinde araştırmacı dokümanları belirlenen ilke ve kategoriler kapsamında analiz etmektedir (Merriam, 1998; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere hazırlanmış, Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarına ait 6. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin seçiminde amaçlı örnekleme yönteminden kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırma dokümanı olarak Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 25.06.2018 gün 12254648 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş, 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 2018 yılına ait birinci baskısı incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın ilk aşamasında ilgili ders kitabının içeriğinin belirlendiği sosyal bilgiler dersi öğretim programı (MEB, 2018) araştırmacılar tarafından incelenmiştir. İkinci aşamada, çalışmanın çatı kavramı olan çevre eğitime yönelik konuların hangi öğrenme alanları/ünitelerde olduğu ve bu konular aracılığıyla öğrencilerde kazandırılması istenilen davranışlar tespit edilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda belirtilen sosyal bilgiler ders kitabının analizinde betimsel analiz kullanılmış, elde edilen veriler önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmıştır.

Betimleme neyin ne olduğunun, olguların nasıl başlayıp sürdüğünün ya da bir durumun, kişinin ya da olayın neye benzediğinin resmini çizmek ve karmaşık şeyleri kavranabilir kılmaya imkân vermektedir (Punch, 2005). Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan öğrenme alanları/ünite, içerik ve etkinliklerin çevre eğitimi açısından incelendiği bu araştırmada, araştırılacak konu ile ilgili var olan durum belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler sistematik ve açık bir biçimde betimlenmiş, bu betimlemeler açıklanıp yorumlanmış, neden-sonuç ilişkileri irdelenerek birtakım sonuçlara ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla ilgili ders kitabı içerisinde yer alan çevre eğitimi ile ilgili konu, etkinlik ve görseller araştırmacılar tarafından bağımsız olarak belirlenmiştir. Güvenirlilik için iki araştırmacı tarafından belirlenen konu ve etkinlikler üzerinde Güvenirlilik= Görüş Birliği/Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı X 100 formülü uygulanmış (Miles ve Huberman, 1994) ve görüş birliği sağlanmıştır. Araştırma soruları kapsamında elde edilen bulgular ilgili ders kitabından doğrudan alıntılarla desteklenerek yorumlanmıştır

Bulgular

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitime yönelik konuların öğrenme alanları/ünitelere göre dağılımının nasıl olduğu, çevre eğitime yönelik hangi içerik ve etkinliklere yer verildiğine ilişkin bulgular aşağıda sunulmuş ve yorumlanmıştır.

6. ve sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde çevre eğitimi ile ilgili yazılı ve görsel içeriklere ağırlıklı olarak İnsanlar Yerler ve Çevreler, Üretim Dağıtım Tüketim öğrenme alanlarında yer verildiği görülmektedir. İnsanlar Yerler ve Çevreler ünitesinde *Dünyanın Neresindeyim*, *Ülkemin Zenginlikleri Haritada*, *Ülkemin Güzellikleri Haritada* ve *Çevremizde Kimler* konularında çevre eğitime yönelik içeriklere yer verilmiştir. Çevre eğitime yönelik

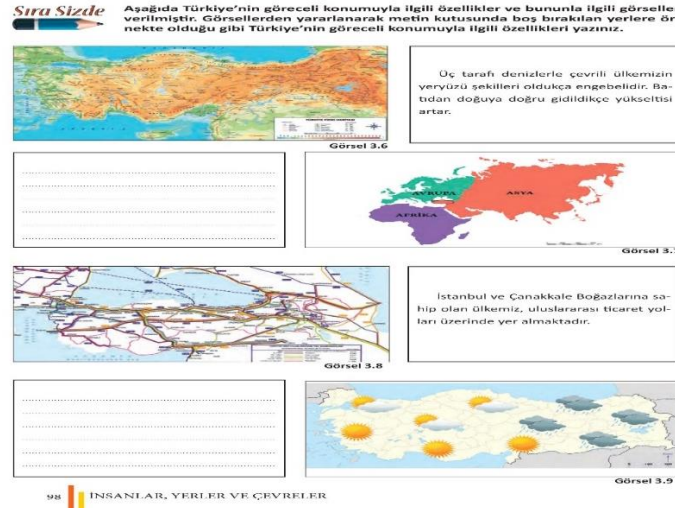
konuların işlendiği ikinci öğrenme alanı ise Üretim Dağıtım ve Tüketimdir. Bu öğrenme alanında *Kaynaklarımız Kazanca Dönüşüyor, Dünyamıza Sahip Çıkalım ve Bir Projem Var* konularında çevre eğitime yönelik metin ve görseller yer almaktadır. Araştırma bulgularından hareketle 6.sınıf ders kitabında 2 öğrenme alanı/ünite ve 7 konu içerisinde çevre eğitime ilişkin ifadeler yer verildiği söylenebilir.

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çevre Eğitime Yönelik İçerik ve Etkinlikler

Araştırma kapsamında ilgili ders kitabındaki öğrenme alanları/ünitelerin tamamı incelenmiş olup öğrenme alanı/ünite bazında çevre eğitimi ile ilgili içerik ve etkinlikler örneklerle sunulmuştur.

İnsanlar Yerler Ve Çevreler Öğrenme Alanı/Ünitesinde Çevre Eğitime Yönelik İçerik Ve Etkinlikler

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre ile ilgili konuların öncelikli olarak çevreyi tanıma, yaşadığı çevrenin doğal ve beşeri özelliklerini bilme amacına yönelik olarak düzenlendiği görülmektedir (*Şekil 1*). İnsanlar Yerler ve Çevreler öğrenme alanı/ünitesinin ilk konusu *Dünyanın Neresindeyim* 'de öğrencilerin yaşadıkları ülkenin yerini ve dünya üzerindeki konumunu öğrenmeleri hedeflenmektedir.

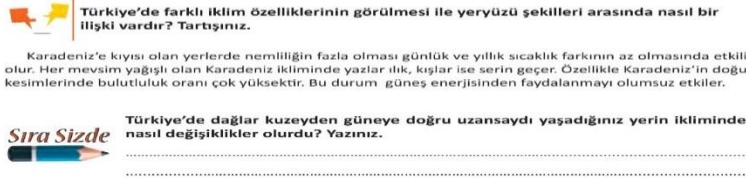

Şekil 1. Sıra sizde etkinliği

Örnek olarak Şekil 1 'de ders kitabının 98. sayfasında yer alan sıra sizde etkinliği sunulmuştur. Öğrencilerin çevrelerini tanıması konusunda farkındalık yaratmak amacıyla düzenlenen etkinlikte öğrencilerden Türkiye'nin göreceli konumuna yönelik olarak öğrendiği bilgilerin ilgili boşluklara yazılması istenmiştir. Türkiye'nin konumu ile ilgili bu etkinlikte konu bilgi boyutunda ele alınmış ve bilginin işlevselliğine vurgu yapılmıştır.

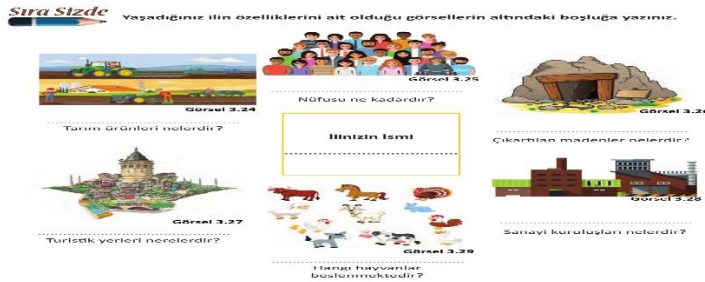
İnsanlar Yerler ve Çevreler öğrenme alanı/ünitesinin ikinci konusu olan *Ülkemin Güzellikleri Haritada* konusunda ilk konuyla bağlantılı olarak öğrencilerin Türkiye'nin fiziki özelliklerini bilmesi ve tanıması hedeflenmiştir. Yakından uzağa ilkesinden yola çıkarak öğrencilerin önce bulunduğu ildeki yeryüzü şekillerine örnek vermeleri ve ardından Türkiye'nin fiziki yapısıyla ilgili çıkarımlarda bulunmaları istenmiştir. Türkiye'nin fiziki yapısını öğrenmesini sağlamak için öğrencilerden ülkede bulunan yeryüzü şekillerini harita üzerinde işaretlemeleri istenmektedir. Konu özelinde Türkiye'nin fiziki özelliklerinin tanıtılmasıyla ilgili olarak ders kitabında yine bilgi boyutunun ön plana çıktığı görülmekte ve konuyla ilgili öğrencinin aktif katılımını sağlayacak bir içerik ya da etkinlik yer almamaktadır.

6. sosyal bilgiler ders kitabında yer alan *Ülkemin Güzellikleri Haritada* konusunda çevre eğitimi ile ilgili yer verilen diğer bir konu ise iklimdir. İlgili ders kitabında iklim konusunda öncelikli olarak yaşadığımız ülkedeki belli başlı iklim özellikleri ele alınmıştır. Türkiye'nin farklı iklim bölgelerine ilişkin bilgilendirici metinlerin yer aldığı ders kitabında yeryüzü şekillerinin iklim üzerindeki etkisi vurgulanmıştır. Öğrencilerden ülkemizin fiziki yapısında meydana gelen değişimin iklimi nasıl etkileyeceğine dair çıkarımlarda bulunulması istenmiştir. Adı geçen etkinlik Şekil 2 de sunulmuştur. Şekil 2'deki etkinlik öğrencilerin düşünme becerilerinin geliştirilmesi ve insan-çevre etkileşiminin farkına varmaları açısından önemli görülmektedir.

Şekil 2. Sıra sizde etkinliği

6 sınıf sosyal bilgiler ders kitabının İnsan Yerler ve Çevreler öğrenme alanı/ünitesinde yer alan *Ülkemin Zenginlikleri Haritada* konusunda çevre eğitime yönelik olarak yaşadığımız bölgede yer alan doğal ve beşeri kaynakların sınıflandırılması istenmiş, bu durum yakından uzağa ilkesi doğrultusunda öğrencilerin yaşadıkları ilden başlayarak yaşadıkları ülkeye ilişkin örneklerle genişletilmiştir. Şekil 3 'te öğrencilerin yaşadıkları ildeki kaynakları öğrenip yazmaları istenmiştir. Ülkemizin beşerî kaynaklar açısından zengin olduğuna vurgu yapılan etkinlik ile çevreye yönelik farkındalık geliştirilmektedir.

Şekil 3. Sıra sizde etkinliği

Ülkemin Zenginlikleri Haritada konusunda doğal kaynaklara ağırlıklı olarak ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirilmekte ve konu bu temel üzerinde tek boyutlu olarak ele alınmaktadır. Şekil 4'te araştırma bulgusuna örnek oluşturan doğal ürünlerin ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirildiği *Ekonomik Faaliyetler* adlı harita görülmektedir.

Şekil 4. Ekonomik faaliyetler adlı harita

İnsanlar Yerler ve Çevreler ünitesinde yer alan ve çevre eğitime yönelik içerik ve etkinlikler içeren diğer bir konuda *Çevremizde Kimler Yaşıyor* konusudur. *Çevremizde Kimler Yaşıyor* konusunda örnekler üzerinden dünyanın farklı bölgelerinde yer alan farklı çevresel özelliklere

sahip yerler tanıtılmış, doğal çevrenin insan hayatındaki etkilerine vurgu yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak Brezilya ve Singapur örneğinin yer aldığı bölüme Şekil 5'te yer verilmiştir.

Görnel 3.42: Yağmur Ormanı

Brezilya ve Singapur gibi kserinden Ekvator geçişli ülkelerde yağmur ormanları yer alır. Bu bölgelerde güneş ışınları da ve diğer yalın güçlü için çok sıcaklar. Yıllık ortalama sıcaklık 27 °C dir. Her mevsim bol yağış alır. Bu yüzden ağaçlara başları 45 metreye kadar yukarıdır. Dünyanın en büyük orman topluluklarının içinde çok çeşitli bitki ve hayvan türü yaşar.

Vakanda anlatılan iklim özellikleri ülkemizde görülen hangi iklimle benzerlik gösterir? Tartışın.

Ekvatoral iklimin görüldüğü yerlerde ağaçların fazla olması insanların evlerini ahşaptan yapmalarına sebep olur. İnsanlar ihtiyaçlarını tarım, hayvancılık yaparak ve orman ürünlerini kullanarak gidermektedirler. Kaka, kaju, muz ve ağaçlardan elde edilen kereste önemli gelir kaynağıdır. İnsanlar, nehirlerin kıyılarında suya yakın köylerde yaşarlar. Bölgenin sıcak olması ve çok yağışlı olması insanların engellenmesi gibi ihtiyaçları azaltmıştır.

Şekil 5. Brezilya ve Singapur örneği

Görnel 3.33: Kışın

Dünyanın kuzey ve güney kutup noktalarına yakın olan bölgelerde insanlar yaşarlar. Çok soğuk olan bu bölgelerde insanlar yaşarlar. Yıllık ortalama sıcaklık -30 °C ile -35 °C arasında olur. Bu yüzden insanlar yaşarlar için kutup noktalarına yakın yerleri fazla tercih etmezler.

Kutup ikliminde toprak devamlı donmuş hâlede olduğundan bitki örtüsü yoktur. Aynı zamanda tarım ürünleri yetişmemesi, Avcılık ve balıkçılık insanların önemli geçim kaynağıdır. Bu bölgedeki insanlar, yaşantılarını kâğıt kuşaklarına uygular. Kışın buzdun ve kalın kumbaralardan yapılmış içiçe denilen kubbeler, geleneksel evlerde yazın ise çadırlarda yaşarlar.

Görnel 3.34: İlgloo

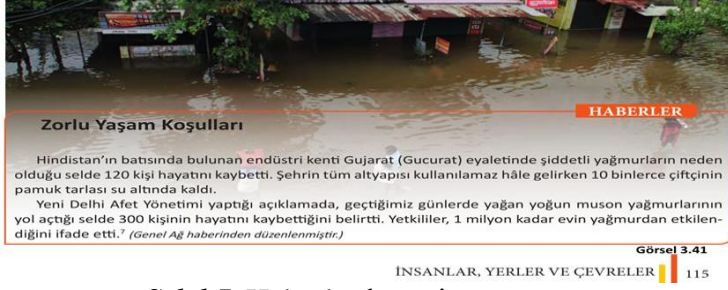
Kanada'nın kuzeyi, Alaska, Grönland ve Sibirya'nın doğusunda yaşayan yerli halkta Eskimo denir. Eskimolar genellikle Rem genliği denirler. Sırtları kuzey ve kuzeyden gelenler. İnce ve soğuk hava koşullarına karşı kendilerini korurlar. Ulaşımında ise köpeklerin peşin kullandıkları kullanırlar.

Şekil 6. Önerim var etkinliği

Ders kitabında konuyla ilgili yalnızca bilgilendirici metinlere verilmektedir. Konu didaktik bir anlatımla, bilgi boyutunda ele alınmakta, çevre eğitime yönelik beceri, bilinç ya da tutum kazandıracak etkinlik ya da ifadelerle rastlanmamaktadır. Buna ek olarak Şekil 6 da farklı çevresel şartlarda yaşayan insanları konu alan Eskimolar Kutup Dayanıklılığı belgeseli öneri olarak sunulmuş, ancak öğrencilerden belgesele yönelik herhangi bir değerlendirme yapılması istenmemiş, konu yüzeysel olarak ele alınmıştır. Konu özelinde bu durum, sosyal bilgiler dersinde çevreye yönelik tutum ve bilincin kazandırılması bakımından bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir.

6 sınıf ders kitabında çevre eğitimi açısından dikkat çeken diğer bir husus ise dünyanın farklı bölgelerindeki insanların yaşam biçimlerinin buldukları doğal çevrenin özelliklerine bağlı olarak değişebileceğinin belirtilmesidir. Öğrencilerin hem insan-çevre etkileşimini hem de farklılıkların nedenlerini anlamaları bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Şekil 7. Haberler köşesi

İncelen ders kitabında dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan bireylerin karşılaştıkları çevre sorunlarına değinilmiş ve küresel çevresel sorunlarına karşı duyarlılık göstermeleri ve zihinsel düzeyde mevcut sorunlara çözüm üretmeleri istenmiştir. Şekil 7’de bu duruma örnek olarak; Hindistan’da yaşanan muson yağışları örneği verilmiş ve öğrencilerden yaşanabilecek olası durumlara karşı çözüm üretmeleri istenerek öğrencilerin aktif katılımı sağlanmaya çalışılmıştır.

Üretim Dağıtım Ve Tüketim Öğrenme Alanı/Ünitesinde Çevre Eğitime Yönelik İçerik Ve Etkinlikler

6. sınıf ders kitabı incelendiğinde; çevre eğitimi ile ilgili konuların yer aldığı diğer bir öğrenme alanının Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı olduğu görülmektedir. Çevre ile ilgili konuların ekonomik kalkınma boyutuna vurgu yapan Üretim Dağıtım ve Tüketim ünitesinin ekonomik faaliyetlerin doğal kaynaklara bağlı olarak geliştiği vurgulanmıştır.

Şekil 8. Sıra sizde etkinliği

Şekil 9. Sıra sizde etkinliği

İlgili ders kitabının Üretim Dağıtım ve Tüketim Ünitesi’nde Türkiye’nin doğal kaynakları ve bu kaynaklara yönelik ekonomik faaliyetler yer almıştır. Doğal kaynaklar kapsamında ders kitabında toprak, su, maden, ormanlar ve turizm kaynakları yer almaktadır. Ders kitabında sözü edilen doğal kaynakların ağırlıklı olarak ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirildiği görülmüştür. Şekil 8 ve 9’da yer alan sıra sizde etkinliklerinde doğal kaynaklar kapsamında ele alınan su ve ormanların ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirmesi istenmiş; doğal çevre ve ekonomi ilişkisi yansıtılmaya çalışılmış, doğal çevrenin ekonomiyi etkilediği vurgulanmıştır.

Doğal kaynakların sıklıkla ekonomik sektörlerle ilişkili olarak verildiği Üretim Dağıtım ve Tüketim Ünitesi’nde doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği konusundan çok bu kaynakların tarım, sanayi ve hizmet sektörü için hammadde görevi gördüğünden bahsedilmekte, doğal kaynaklar ekonomik kalkınmanın sağlanmasında araç olarak görülmektedir. Bu bulgudan yola çıkarak Üretim Dağıtım ve Tüketim Ünitesi’nde çevre eğitiminin temel hedeflerinden doğal kaynakların korunması ve çevrenin sürdürülebilirliği boyutunun ihmal edildiği söylenebilir.

Sosyal bilgiler ders kitabının Üretim Dağıtım ve Tüketim Ünitesi'nde çevre eğitime yönelik olarak vurgulanan diğer bir husus dünyada ve ülkemizde çevrenin korunmasına yönelik olarak yapılan çalışmalardır. Ders kitabının 166. Sayfasında yer alan *Bunları Biliyor musunuz?* Köşesindeki bilgi notunda “1972 yılında Stockholm’de (Stokholm) Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı toplanmıştır. İçerisinde Türkiye’nin de bulunduğu 113 ülke bu konferansa katılmıştır. Bu konferansta 5 Haziran “Dünya Çevre Günü kabul edilmiştir” ifadeleri yer almakta ve çevre eğitiminin geliştirilmesine yönelik olarak yapılan uluslararası çalışmalara dikkat çekilmektedir. Ders kitabında; ülkemizde çevrenin korunmasına yönelik olarak yapılan çalışmalar kapsamında TEMA vakfına yer verilmekte; ülkemizde sivil toplum kuruluşları ile çevre sorunlarının önlenmesi için yapılabilecek çalışmalar örneklendirilmektedir. *Şekil 10*’da TEMA vakfının logosunun gösterildiği örnek sayfa yer almaktadır.

Ülkemizde faaliyet gösteren Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) erozyonla mücadele etmektedir. “Türkiye Çol Olmasın” sloganıyla yola çıkan TEMA her sene düzenlediği ağaçlandırma faaliyetleriyle ülkemizdeki orman alanlarını artırmayı hedeflemektedir. Doğada meydana gelen yıkıcı olaylardan birisi de erozyondur. Ormanlar toprağın verimli kısmının rüzgar, yağmur, akarsu gibi etkenlerle süpürülmesini önlerler.

Şekil 10. TEMA vakfı logosu

Çevre eğitime yönelik alanyazında kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak ve sağlık bir çevrenin oluşturulması açısından alternatif enerji kaynakları konusu önemli bir yer tutmaktadır. 6.sınıf ders kitabında; rüzgâr enerjisi, dalga enerjisi, jeotermal kaynaklar, biyoenerji ve su gücü alternatif enerji kaynakları olarak tanıtılmış ve ülkemizde bu kaynakların zengin olduğu yerler örnek olarak verilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik ve kullanışlı olduğu belirtilmiş, yenilenmeyen enerji kaynaklarının kullanılmasının doğal çevrede yaratacağı bozulmalardan söz edilmiştir. Ayrıca alternatif enerji kaynaklarına vurgu yapılan 166. sayfada “enerji kaynaklarının bir kısmının ise doğada varlığı asla sona ermez. Bu kaynaklara yenilenebilir enerji kaynakları denilmektedir. Güneş, rüzgâr, su, dalga enerjisi, biyoenerji ve jeotermal enerji yenilenebilir enerji kaynaklarıdır” ifadesi yer almakta ve alternatif enerji kaynaklarının kullanımının dışa bağımlılığı azaltacağı vurgulanmaktadır. Bu bulgulardan hareketle ilgili ders kitabının alternatif enerji kaynaklarına yönelik farkındalık yaratmayı hedeflediği ve ilgili anlatımda alternatif kaynakların kullanımına yönelik özendirici bir yol izlendiği söylenebilir.

Şekil 11’de alternatif enerji kaynaklarına örnek olarak İzmir’deki rüzgâr enerji santralleri verilmiş ve alternatif enerji kaynağı olan rüzgâr gücünün ülke ekonomisini yapacağı katkıları tartışmaları istenmiş ve yenilenebilir enerjinin ekonomik kalkınmayı destekleyeceği anlayışı vurgulanmak istenmiştir.

Şekil 11. İzmir rüzgâr enerjileri santrali

Çevre eğitiminde çevre sorunlarının bilincinde olan ve çevre sorunlarına yönelik alternatif bakış açıları geliştirecek bireylerin yetişmesi önemli görülmektedir. Sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitimine yönelik olarak dikkat çeken bir diğer nokta ise çevre sorunlarına yer verilme biçimidir. *Şekil 12*'de konuyla ilgili olarak verilen sıra sizde etkinliğinde kaynakların bilinçsiz kullanımında meydana gelecek çevre sorunları verilmiş ve bu sorunların canlı yaşamı üzerindeki etkilerinin neler olabileceğini ilgili boşluğa yazılması

Bu kaynakların bilinçsizce tüketilmesi, aşırı avlanma, ormanların tahrip edilmesi, aşırı otlatma, sanayi tesislerinin denetlenmemesi ve plansız kentleşme gibi etmenler doğal kaynakların yok olmasına sebep olmaktadır. Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi kuraklık, hava kirliliği, su kirliliği, erozyon, heyelan, gıda yetersizliği ve küresel ısınma gibi sorunlara sebep olmaktadır. Yaşanan tüm bu sorunlar insanları, doğayı ve hayvan yaşamını olumsuz etkilemektedir. Örneğin küresel ısınma sonucu dünyada buzullar erir. Bu durum kutup ayıların neslinin tükenme tehlikesini ortaya çıkarır. Kuraklık sebebiyle birçok insan susuzluk ve açlık tehlikesiyle baş başa kalır. Bu tehlide karşı insanlar yaşadıkları yerlerden göç eder.

Sıra Sizde

Aşağıdaki tabloda doğal sorunların sebepleri ve bu sorunların canlı yaşamına etkisi verilmiştir. Tablodaki boşlukları örneklerde olduğu gibi uygun şekilde doldurunuz.

Çevre Sorunlarının Sebepleri	Çevre Sorunları	Canlı Yaşamına Etkisi
Ormanların tahrip edilmesi	Erozyon Heyelan	Toprağın verimini azaltır. Hayvanların yaşam alanlarını yok eder. Verleşim birimlerini tahdit eder. Mal ve can kaybına sebep olur.
Yenilenemeyen enerji kaynaklarının bilinçsizce tüketilmesi	Küresel ısınma Su kirliliği Toprak kirliliği Hava kirliliği	
Su kaynaklarının bilinçsizce tüketilmesi	Kuraklık Su kirliliği	

istenmiştir.

Şekil 12. Sıra sizde etkinliği

Ders kitabında doğal kaynakların bilinçsizce tüketiminin çevresel sorunlara yol açabileceği belirtilmekte ve bu sorunlara dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Ancak ders kitabında çevresel sorunlar genelde bilgi boyutunda ele alınmakta, çevrenin sürdürülebilirliği açısından öğrencileri çözüm üretmeye teşvik edecek içerik ya da etkinliklere yer verilmemektedir. Bu nedenle ilgili ders kitabında çevre eğitiminin amaçlarından olan çevresel duyarlılık becerisini geliştirme ve aktif katılımın sağlanması amaçlarına yeterince yer verilmediği söylenebilir.

Üretim Dağıtım ve Tüketim Ünitesi'nin son konusu olan *Bir Projem Var* konusunda da doğal çevre ile ilgili ekonomik kalkınma ve yatırım temelli projeler yer almış, ekonomik faydalar ön planda tutularak “çevreye duyarlılık” becerisi geri planda bırakılmıştır. Örneğin *Şekil 13*'de Uşak yöresi yatırım projesinin anlatıldığı metinde Taşyaran Vadisi'nin doğal güzelliklerini tanıtarak bölgeye turist çekme amacı taşınmakta, “küçük otellerin yapılması ve esnaflarla görüşülerek burada turistik tesisler açılması” önerilmekte, ancak bunlar yapılırken doğanın korunmasına dikkat çekilmemektedir.

Projenin Avantajları ve Gerekli Koşullar: Uşak ülkemizin ulaşım imkânları gelişmiş şehirlerindedir. Bu sebeple yerli ve yabancı turistler şehre rahatlıkla ulaşabilir. Ayrıca Taşyaran Vadisi İzmir-Uşak karayoluna yakın bir konumdadır.

Projeyi Gerçekleştirmek İçin Yapılması Gerekenler:

- ↳ Tanıtıcı reklam filmi hazırlayıp yayınlamak
- ↳ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Uşak Belediyesi ile iletişime geçerek projeye destek sağlamak
- ↳ Esnaflarla görüşerek bölgede turistik tesisler açılmasını sağlamak

Yatırım Önerileri:

- ↳ Vadi etrafına doğaya uygun küçük otellerin yapılması
- ↳ Uşak'ın yöresel ürünlerinin sergilenip ticaretinin yapılacağı tesislerin açılması

Şekil 13. Uşak yöresi yatırım projesi

Ders kitabının ilgili bölümlerinde yer alan diğer yatırım projelerinde de doğal çevreye duyarlılık ya da sürdürülebilir çevre anlayışından ziyade ekonomik kalkınma anlayışının ön planda tutulduğu projelerin örneklendirildiği görülmüştür. Ders kitabında yer alan çevreye yönelik geliştirilen projelerin yalnızca ekonomik kalkınma temelinde ele alınması çevre eğitiminin temel hedeflerinde olan çevrenin korunması ve sürdürülebilir çevre anlayışının ihmal edilmesi açısından olumsuz olarak değerlendirilebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre eğitime yer verilme durumunun ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bu araştırmada, 6 sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitime yönelik konuların öğrenme alanları/ünitelere göre dağılımı ortaya çıkarılmış, çevre eğitime yönelik hangi içerik ve etkinliklere yer verildiği tespit edilmiştir. 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitime yönelik konuların tüm öğrenme alanları/ünitelere dağılmadığı, ağırlıklı olarak İnsanlar Yerler ve Çevreler ve Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanlarında/ünitelere olduğu görülmüştür. Sosyal Bilgiler ders kitabında çevre eğitimi ile ilgili metin, görsel ve etkinliklerin çoğunlukla yüzeysel olarak ele alındığı ve bilgi boyutunda olduğu, eylem odaklı içerik ve etkinliklerin ihmal edildiği görülmüştür. Yoğun bir içeriği olan sürdürülebilir çevre eğitiminin belirli üniteler içerisinde öğretilmesinin yeterli olamayacağı düşünülmektedir. Çeşitli çalışmalarda ortaya konduğu gibi çevre eğitiminin bütüncül şekilde ele alınması (Alım, 2006), uygulamaya dönük ve sınıf dışı etkinliklere yer verilmesi (Erten, 2006) gerekmektedir.

Çevre eğitiminde çevreye duyarlı, kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin kazandırılması, doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması, aktif olarak katılımın sağlanması ve sorunların çözümünde görev almak isteyen bireylerin oluşturulması gerekmektedir (Türkiye Çevre Atlası, 2004). Bunun için sosyal bilgiler ders kitaplarındaki içerik ve etkinliklerin bunu destekleyecek biçimde oluşturulması önemlidir. 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitime yönelik olarak şu konulara yer verilmiştir: “Bulunduğu çevreyi tanıma, farklı çevresel özelliklere sahip bireylerin yaşayışları hakkında bilgi sahibi olma, doğal çevre ve doğal kaynakların ekonomik kalkınmadaki rolünü bilme, doğal kaynaklar ve ekonomik faaliyetleri ilişkilendirme, alternatif enerji kaynakları tanıma ve bu kaynakların ekonomik kalkınmayla ilişkisini kavrama, ulusal ve uluslararası düzeyde çevre eğitime ilişkin yapılan çalışmaların farkında olma ve çevre sorunlarının canlı yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerini bilme.”

Buna karşın ilköğretim programlarında yenilenen Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi’nde yer alan yedi öncelik arasında özellikle (1) iklim değişikliği, (2) sosyal entegrasyon, nüfus ve göç, (3) küresel açlığa karşı mücadele, (4) halk sağlığı tehditleri ve (5) sürdürülebilir ulaşım konularıyla ilişkili konu, ünite ve kazanımların yer almadığı ya da çok az yer verildiği görülmektedir (Tanrıverdi, 2009). Bu açıdan bakıldığında ders kitabının çevre kavramının çevreyi tanıma ve korumaya odaklı geleneksel (Sauve, 2005) bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir.

Çevre eğitime yönelik alanyazında kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak ve sağlık bir çevrenin oluşturulması açısından alternatif enerji kaynakları konusu önemli bir yer tutmaktadır (Erten, 2004). 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, alternatif enerji kaynaklarına yönelik farkındalık yaratmayı hedeflemekte ve ilgili anlatımda alternatif kaynakların kullanımına yönelik özendirici bir yol izlemektedir.

İncelenen ders kitabında çevre eğitime yönelik diğer bir sonuç ise çevreyle ilgili konuların ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma temelinde ve bilgi boyutunda ele alınmış olmasıdır. Doğal kaynaklar ve ekonomi ilişkisinin yansıtıldığı ders kitabında çevre eğitiminin küresel boyut ve sürdürülebilir kalkınma temelinden uzak olduğu; çevre eğitiminin amaçlarından beceri, tutum, bilinç ve katılım boyutlarının ihmal edildiği tespit edilmiştir. Ders kitabında yer alan etkinliklerin ağırlıklı olarak bilişsel alana yönelik olduğu duyuşsal ve devinişsel alanın ihmal edildiği söylenebilir. İnsanın yaşadığı çevreyi duygular, tutumlar, duyarlılıklar, değerler üzerinden algıladığı ve değiştirdiği düşünüldüğünde (İnam, 1993) çevre eğitiminde duyuşsal alana yönelik konu kazanım ve etkinliklere yer verilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında Birey ve Toplum

öğrenme alanında “Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır” kazanımı kapsamında hem duyuşsal alana yönelik hem de aktif katılım oluşturabilecek çevre eğitimi etkinliklerine 6.sınıf ders kitaplarında yer verilebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında “Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer” kazanımı kapsamında da çevresel etkiler üzerinde durulabilir (MEB, 2018).

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitimi ile ilgili konuların ağırlıklı çevre bilgisi boyutunda yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, ders kitabının çevresine duyarlı ve sorunları gidermeye yönelik bireyler yetiştirmekte yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Öğrencinin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimini bütüncül olarak ele almayı hedefleyen çevre eğitiminde (Akbaba, 2003) disiplinler arası anlayışa sahip olmak, eleştirel düşünmeyi öğrenmek ve özdenetimi oluşturmak bakımından (McMillan, 2003) ders kitabındaki içeriklerin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Araştırma sonuçlarından hareketle şu öneriler getirilebilir:

- Ders kitaplarında çevre eğitime yönelik kazanımların gerçekleştirilmesine yönelik içerik ve etkinlikler zenginleştirilebilir. Öğrencilerin üst düzey zihinsel becerilerini geliştiren, aktif katılım gösterebileceği uygulamalı etkinlikler tasarlanabilir.
- Ders kitaplarında yer alan etkinlikler çevre bilgisi yanında çevre dostu davranışları da özendirerek şekilde hazırlanabilir.
- Birey ve Toplum, Bilim, Teknoloji ve Toplum gibi farklı öğrenme alanları içinde de çevre eğitime yönelik disiplinler arası çalışmalar yapılmasına imkân sağlayan içerik ve etkinlikler düzenlenebilir.
- 2018 yılında yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programı kapsamında yazılan farklı düzeylerdeki ders kitapları çevre eğitimi açısından incelenebilir ve ders kitaplarının çevre eğitimi açısından etkililiğini ortaya koyan yeni araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akbaba, G. (2003). Yapararak ve yaşayarak öğrenmek. *Bilim ve Teknik*, 36(428), 28.
- Akçay, İ. (2006). *Farklı ülkelerde okul öncesi öğrencilerine yönelik çevre eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akinoğlu O. Sarı A. (2009) İlköğretim programlarında çevre eğitimi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30, 5-29.
- Alım, M. (2006). Avrupa birliği üyelik sürecinde Türkiye’de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 599-616.
- Aşılıoğlu, G. (2004). *Özel okullarda ve devlet okullarında öğrenim gören öğrencilerin çevre eğitimi düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, A. ve Temir, M. (2018) Türkiye’de sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre eğitiminin yeri. *The Journal Of Social Science*, 5(19), 21-34.
- Erol, G.H. ve Gezer K. (2006). Prospective of elementary school teachers’ attitudes toward environment and environmental problems. *International Journal Of Environmental And Science Education*, 1, 65-77.
- Erten, S. (2006). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı, 65/66(25), 1-18.
- Gökçe, N. Kaya, E. Aktay S. Özden M. (2007), ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları, *İlköğretim Online*, 6(3), 452-468.

- Gökçe, N. (2009). Çevre eğitiminde gazetelerden yararlanma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6) 251-265.
- Gülay, H. ve Ekici G. (2010). MEB okul öncesi eğitim programının çevre eğitimi açısından analizi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(1) 74-84.
- Güler, Y. T. (2007). Yaygın eğitimde çevre eğitimi. Çevre eğitimi içinde (99-116) Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını
- Hungerford, H. R. and Volk, T.L. (1990). Changing learner behavior through environmental education, *The Journal of Environmental Education*, 21, 8-21.
- İnam, A. (1993). Çevre eğitiminin felsefi temelleri. *Eğitim Bilimleri 1. Ulusal Kongresi Çevre Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı s.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20), 19-33.
- Kodan H. ve Bozdemir H. (2014). İlköğretim 4 ve 5 sınıf fen ve teknoloji ve Sosyal Bilgiler dersi kazanım ve etkinliklerinin çevre eğitimine yönelik analizi. *International Journal Of New Trends In Arts, Sports Science Education*, 3(3), 28-35.
- Laçın Şimşek, C. (2004). Fen bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarına göre çevre eğitiminde etik ve estetik değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(7-8), 127-146.
- MEB (2015). Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Çevre Eğitimi Dersi Öğretim Programı, Ankara.
- MEB (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar), Ankara.
- Merriam, S.B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Micmillian E. E. (2003), A method for evaluating the impact of an introductory environmental studies class on the values of student. *Applied Environmental Education And Communication* 2, 91-98.
- Miles, M. B. and Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. London: Sage.
- Ozoner, F.S. (2004). Türkiye’de okul dışı çevre eğitimi ne durumda ve neler yapılmalı? 5. *Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Biyologlar Derneği, s. 67-98.
- Özsevgeç, T, Artun, H . (2014). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin insan ve çevre ünitesine yönelik görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 67-84
- Öztürk T. ve Zaimoğlu Öztürk F. (2016). Sosyal Bilgiler öğretim programının çevre eğitimi açısından analizi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 24(3) 1533-1550.
- Punch, K.F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş*. (Çev: D. Bayrak, H.B. Arslan, ve Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sauvé, L. (2005). Currents in environmental education mapping a complex and evolving pedagogical field. *The Canadian Journal of Environmental Education*, 10, 11-37.
- Sezer Ö. (2007). Küresel konferanslar ve çevre sorunları: çevre kalkınma ve etik açısından eleştirel bir değerlendirme. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 761-780.
- Şallı, D. (2011). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile 48-60 aylık çocuklara geri dönüşüm kavramının kazandırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi*.
- Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34 (151) 89-103.

- Tanrıverdi, Ö. (2012). Yaratıcı drama yöntemi ile verilen eğitimin okul öncesi öğrencilerinin farkındalığına etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Tıraş, H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Türkiye Çevre Atlası (2004). T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- UNESCO- UNEP. (1987). *Environmental education and training*. Moskova.
- UNESCO (1994). A prototype environmental education curriculum for the middle school environmental education unit science and environmental section division for the renovation of the educational curricula and structures.
- Yaşaroğlu, C. (2012). İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin çevreye ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 93-118
- Yılmaz, R.F. (2011). *Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi ve Türkiye için yöntem geliştirilmesi*. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, O, Samsunlu, Ö, Peker, R. (2017). Üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına ilişkin görüşleri: Isparta ili örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 283-301.